

De hand in eigen boezem

Jan van den Noort, *De hand in eigen boezem. Waterkwaliteit in het Hoogheemraadschap van Delfland 1888-2003*. Verloren: Hilversum, 2003; 200 blz., ISBN 90-6550-778-7, 25,-.

De grote Zuid-Hollandse hoogheemraadschappen Rijnland, Delfland en Schieland hebben altijd al een wat wonderlijke relatie met elkaar gehad. Enerzijds zijn zij op elkaar aangewezen, anderzijds bestaat er ook een zekere rivaliteit. Deze lijkt zich zelfs uit te strekken tot op het terrein van de geschiedschrijving. In 2002 publiceerde Ludy Giebels haar langverwachte boek over de geschiedenis van het Hoogheemraadschap van Rijnland vanaf 1857. De anderen konden natuurlijk niet achterblijven, en dus verscheen korte tijd later een boekwerk over de geschiedenis van Delfland sinds 1888 van de hand van Jan van den Noort plus een overzicht van de historie van Schieland onder redactie van Willem van der Ham. Het zou aardig zijn om deze studies eens naast elkaar te leggen om te zien hoe er wordt aangekeken tegen de periode die in alle drie de boeken aan de orde komt. Maar dat is iets voor een andere gelegenheid en een andere recensent: hier wordt alleen het boek over Delfland besproken.

Het eerste, inleidende hoofdstuk belooft dat het thema van de taakverschuiving in de loop van de twintigste eeuw centraal zal staan. Vanouds hielden waterschappen zich vooral bezig met waterkwaliteit, het reguleren van de hoeveelheden water in hun boezem. Zij moesten enerzijds watersnood voorkomen en anderzijds in tijden van droogte de waternood lenigen door het aanvoeren van water van elders. Het nieuwe taakveld ligt op het terrein van de waterkwaliteit, zowel preventief als curatief. De waterschappen kregen bevoegdheden om door het opleggen en handhaven van regels de verontreiniging van het oppervlaktewater tegen te gaan. Daarnaast kregen zij een taak in het reinigen van vuil water, met name door afvalwaterzuivering.

Hoofdstuk 2, het eerste inhoudelijke hoofdstuk, is gewijd aan de problematiek van de watervervuiling in het snel groeiende Den Haag in de tweede helft van de negentiende eeuw. De stroming in de grachten was te gering om al het vuil dat erin terecht kwam naar Delfland af te voeren, en dus was een uitweg naar zee nodig. Delfland had alle belang bij dit Verversingskanaal, dat in 1888 in gebruik werd genomen. Langs die weg kwam het vuile water niet in de rest van de boezem terecht, en kreeg het hoogheemraadschap er een prima route bij om overtollig water rechtstreeks op zee te lozen. Althans: in theorie, want 's zomers was er onvoldoende water beschikbaar om lozing op zee mogelijk te maken en vuil water af te voeren, dus werden de problemen in het steeds intensiever gebruikte achterland er niet minder op. Het was duidelijk dat waterinlaat aan de Nieuwe Maas minstens zo belangrijk was als afvoer door de duinen.

De situatie aan de Maas komt daarom aan de orde in hoofdstuk 3. De Schie, die via de Vliet in verbinding stond met Rijnland, had vier mondingen: de Rotterdamsche Schie, de Delfshavensche Schie, de oude monding in Schiedam en de Poldervaart. Het sturen van het door één van deze monden ingelaten water was een hele kunst: het dreigde steeds de boezem weer te verlaten door een van de andere drie. Er moest flink worden gepompt en de kades waar het water voor Den Haag tussendoor stroomde, vergden veel onderhoud. Ruzies lagen voor de hand. Welke belangen wogen het zwaarst en wie kreeg de hoogste rekening gepresenteerd? De situatie werd bovendien niet weinig gecompliceerd doordat de mondingen verdeeld waren over Delfland en Schieland, en door de machtige positie van het sterk in betekenis groeiende Rotterdam. Uiteindelijk won Delfland kort voor de Tweede Wereldoorlog de strijd om de controle over de Schieboezem, maar inmiddels lag de prioriteit niet eens meer zozeer bij de kwantiteit maar bij de kwaliteit van het water.

De rol van Rotterdam en de belangen van wat de grootste haven ter wereld zou worden, vormen het onderwerp van het vierde hoofdstuk. De uitdieping van de Nieuwe Waterweg ten behoeve van de scheepvaart bevorderde de mogelijkheden tot afvoer van overtollig water bij eb. Deze ingreep werkte echter ook de verzilting van de kwetsbare tuinbouwgebieden in Delfland in de hand, doordat zout water bij

Gerrit Verhoeven

26 en 27

vloed dieper het binnenland in kon trekken. Het inlaten van water in droge tijden werd daardoor steeds moeilijker. De oplossing werd gezocht in het halen van water uit het binnenland: sinds 1947 werd via de Leidschendam water uit Rijnland binnengepompt.

Dit had grote gevolgen voor de waterkwaliteit, zo blijkt uit hoofdstuk 5. De Schie stroomde voortaan niet meer van de Maas naar Den Haag, maar andersom. Voorheen stroomde de viezigheid van Delft en het Westland door Den Haag naar zee, maar nu ging alles wat Den Haag op de boezem loosde, via Delft naar Schiedam en Rotterdam. En dat was nogal wat, al was de situatie minder dramatisch dan hij had kunnen zijn. Al voor de Tweede Wereldoorlog had Den Haag aanvankelijk besloten zijn afvalwater niet langer naar zee af te voeren, maar het te zuiveren en vervolgens te lozen op de boezem van Delfland. Delft zag de bui hangen. Het had dankzij bedrijven als de Gist- en Spiritusfabriek, Calvé en de Lijm- en Gelatinefabriek niet alleen een bloeiende industrie, maar ook de bijbehorende afvalwaterproblematiek. Delft keerde het tij door een overeenkomst met Den Haag om het afvalwater van beide steden, zowel van de bewoners als van de bedrijven, ongezuiverd door het Haagse riool af te voeren naar zee. In 1933 waren de leidingen en de pompinstallaties gereed. De gevolgen laten zich raden: de stranden van Scheveningen werden er niet schoner op. Mede door de Tweede Wereldoorlog duurde het lang voordat er een oplossing kwam in de vorm van een zuiveringsinstallatie. Vooral de financiering had veel voeten in de aarde. Delfland voerde in 1964 een heffing op het lozen van vuil en verzilt water in, vijf jaar voordat er een Wet verontreiniging oppervlaktewater was. Dit was een ronduit dapper besluit, dat er sterk toe heeft bijgedragen dat in 1967 de zuivering en de afvoerleidingen in gebruik konden worden genomen. Het was echter ook een principiële koerswijziging: voortaan was de land- en tuinbouw niet de enige sector die werd bediend, ook de belangen van particuliere huishoudens en de industrie kregen aandacht van het Hoogheemraadschap.

De belangenstrijd wordt verder uitgediept in hoofdstuk 6. Verzilting was een bedreiging voor de agrarische sector, vervuiling vooral voor de dichtbevolkte steden. De verzilting werd niet alleen veroorzaakt door het binnendringen van zeewater, maar ook door de zoutlozingen van mijnen in Frankrijk en Duitsland en van de industrie in het eigen boezemgebied. Er was simpelweg niet voldoende zoet water aan te voeren vanuit Rijnland om het zout buiten te houden c.q. af te voeren. En dus was een drastische oplossing noodzakelijk: sinds 1988 wordt zoet water uit het Haringvliet onder de Nieuwe Waterweg doorgepompt.

Dit alles was en bleef natuurlijk symptoombestrijding. Hoofdstuk 7 staat in het teken van preventie: voorkomen dat het oppervlaktewater vervuild wordt, met name door het zo dicht mogelijk aan de bron te zuiveren. Bedrijven moesten voldoen aan steeds strengere eisen ten aanzien van de behandeling van hun afvalwater. Zelfs de ooit zo gekoesterde tuinbouw werd aangepakt en kreeg te maken met een reeks milieumaatregelen. Intussen werd stevig doorgebouwd aan voorzieningen voor de zuivering en de afvoer van afvalwater, dit alles onder het motto 'de vervuiler betaalt'. De rol van het hoogheemraadschap in deze bleek niet onbetwist: met name de grote steden Rotterdam en Den Haag waren er steeds op uit baas in eigen huis te zijn, ook ten aanzien van waterzuivering.

Maar in de jaren tachtig was het dan toch zo ver dat de regie duidelijk bij Delfland lag. De laatste twintig jaar vormen het onderwerp van het achtste en laatste hoofdstuk. Behalve met zuiveren en afvoeren van water kreeg het hoogheemraadschap ook te maken met baggeren en het bergen van vervuild slib. Dit was niet alleen nodig om van vervuiling af te geraken, maar ook om de boezemwateren voldoende diep te maken en te houden voor de berging van hemelwater. Hoe belangrijk dat is, bleek wel tijdens enkele uitzonderlijk natte seizoenen in de laatste jaren, toen kassen in het Westland onder water kwamen te staan. De zorgen van het hoogheemraadschap zijn er niet minder op geworden, zoveel wil de auteur maar gezegd hebben.

In zijn verantwoording aan het slot meldt de auteur dat hij en zijn opdrachtgever zich bij deze geschiedschrijving niet wilden beperken tot de eigen Delflandse or-

ganisatie, maar ambieerden om het hele gebied in de beschouwingen te betrekken. Dat voornemen betaalt zich uit: dit is geen traditionele in zichzelf gekeerde studie zoals die van zoveel instellingen en bedrijven zijn verschenen. Helaas is het goede voornemen niet volledig doorgevoerd. Zo worden de problematiek, de overwegingen en de oplossingen wel heel erg uit het gezichtspunt van het hoogheemraadschap zelf beschreven. Een blik op de lijst van geraadpleegde archieven spreekt boekdelen: bijna alle bronnen zijn afkomstig uit de depots van Delfland. Hier zullen de factoren tijd en geld wel debet aan zijn, maar een opdrachtgever die volgens de auteur expliciet een wetenschappelijk verantwoord werk nastreefde, had zich wel iets ruimhartiger mogen tonen.

Maar toch is Jan van den Noort er knap in geslaagd om in de altijd lastige recente geschiedenis enkele grote lijnen te trekken. De centraal gestelde accentverschuiving van waterkwantiteit naar waterkwaliteit komt goed uit de verf. Het hoogheemraadschap behartigde aanvankelijk vooral de belangen van de agrarische sector, maar kon op den duur niet meer om die van de stadsbevolking en de industrie heen. Delfland heeft zijn nieuwe rol en zijn nieuwe doelgroep niet van harte geaccepteerd, laat staan gezocht, zoveel maakt de auteur ook wel duidelijk. De Haagse plannen voor het graven van het Verversingskanaal werden alleen gesteund omdat hiermee een manier werd gecreëerd om overtollig boezemwater rechtstreeks naar zee af te voeren. En de strijd tegen de dreigende verzilting werd vooral aangevat omdat de land- en tuinbouw er zo'n last van hadden. Pas na de Tweede Wereldoorlog stak Delfland echt de hand in eigen boezem, om met de auteur te spreken, en ging het pro-actief aan de slag om de snel toenemende vervuiling een halt toe te roepen. Al vijf jaar voordat er in 1969 een Wet verontreiniging oppervlaktewater was, kende Delfland een heffing op het lozen van vuil en verzilt water. En het hoogheemraadschap nam het initiatief tot het bouwen van een grote zuiveringsinstallatie voor het Haagse afvalwater, ruim voordat de zorg voor de waterkwaliteit in 1974 door de provincie formeel bij de waterschappen werd gelegd.

Dit zijn natuurlijk mooie staaltjes van een vooruitziende blik, al blijft het bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal moeilijk om vast te stellen in hoeverre Delfland hier terecht een voorlopersrol claimt. Soms houdt het verhaal wel erg abrupt op bij een dergelijk succes en zouden we ook graag wat horen over het misschien wat minder florissante vervolg. Zo meldt de auteur op bladzijde 158 dat Delfland in 1991 de 4.200 tuinders in zijn gebied milieumaatregelen oplegde, drie jaar voordat het Lozingenbesluit krachtens de Wet verontreiniging oppervlaktewater in werking trad voor alle veertienduizend Nederlandse glastuinbouwers. De lezer verneemt echter niet dat het twijfelachtig is of de goede voornemens, de regelgeving en de handhaving het gewenste succes hebben gesorteerd. Het nut van de voorschriften die op basis van het Lozingenbesluit worden genomen, is namelijk niet onomstreden. Iets dergelijks geldt voor het megaproject ABC Delfland, het plan om de afvoer- en bergingscapaciteit in tijden van hoogwater te vergroten. Met name de aanleg van overloopgebieden waar water tijdelijk kan worden opgeslagen, levert veel onrust op onder de bewoners, maar ook onder degenen die zich zorgen maken om de aantasting van het historisch landschap en het archeologisch erfgoed ter plaatse. Hier wreekt zich misschien toch dat de hoofdbron het archief van de opdrachtgever is. Om de recentste ontwikkelingen in het juiste perspectief te zien, zullen we dus nog even moeten wachten. Maar vooralsnog mogen we heel gelukkig zijn met dit boek, dat niet alleen interessant is voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de regio Delfland, maar door zijn vernieuwende aanpak ook van betekenis is voor de waterschapshistorie in het algemeen. En zelfs het simpelweg doorbladeren is al een genot dankzij de riantе uitvoering en de vele illustraties, waaronder een fraaie reeks speciaal voor deze publicatie gemaakte foto's.